

TERMINOLOGICKÝ SLOVNÍK K PŘEDMĚTU HOSPODÁŘSKÉ DĚJINY (5HD200)

Slovník vznikl v rámci projektu IRS Inovace didaktických pomůcek k předmětu Hospodářské dějiny 5HD200 č.14/2015, jehož řešitelský tým tvořili členové Katedry hospodářských dějin NF VŠE v Praze.

Je třeba upozornit, že pojmy nejsou vysvětlené vyčerpávajícím způsobem. Jejich výběr a definice odpovídají obsahu a pojetí přednášek úvodního kurzu z hospodářských dějin 5HD200 Hospodářské dějiny. Terminologický slovník je určen především pro studijní a výukové účely výše uvedeného předmětu, nikoli jako univerzální výkladový slovník. Neprošel jazykovou ani redakční úpravou.

7. PŘEDNÁŠKA

Hospodářsko-politické koncepce nacionálního socialismu a fašismu mezi dvěma světovými válkami. Ekonomický vývoj nacistického Německa a fašistické Itálie.

Arizace

– proces vyvlastňování majetku Židů a jeho předání rasově čistým nežidovským správcům a majitelům (osobám árijského původu). Tento proces probíhal nejen na území nacistického Německa, ale i v jím ovládaných oblastech. Židé byli takto postupně eliminováni z ekonomického života. Původně byli židovští podnikatelé bojkotováni nebo terorizováni. Od roku 1938 Židům nebylo dovoleno podnikat v obchodu, ani ve výrobě. Jejich podniky byly převedeny pod správců, kteří je přivedli k bankrotu nebo je odprodali árijcům. V okupovaných územích sloužila arizace i k poněmčení tamějšího hospodářství.

Dědičné dvory

– ustanoveny na části půdy v roce 1933 v Německu. Dvory byly předávány z otce na nejstaršího syna, nebylo možné poskytnout jako záruku pro půjčku nebo je prodat, zcizit. Do tohoto opatření se promítala ideologie Krev a půda (Blut und Boden), která hlásala sepětí německého zemědělce s jeho půdou jako základní kámen nacionálního socialismu a zdůrazňovala ctnosti venkovského života oproti zhýralému životu ve městech.

Fašismus

– politická ideologie, politické hnutí vedené Benitem Mussolinim, které ovládlo Itálii v letech 1922–1943. Charakteristickými rysy byly mimo jiné rovnostářství, vůdcovský princip, nacionalismus, militarismus, kolektivismus, korporativismus, snaha o územní expanzi, propaganda. V roce 1919 Mussolini založil fašistickou stranu, jež v roce 1922 díky protestnímu Pochodu na Řím a politické krizi dokázala získat politickou moc. Fašisté vedení ministerským předsedou Mussolinim se stali součástí koaliční vlády v době tzv. zákonné diktatury. Po vítězství ve volbách v roce 1924 nastolili pravicový, autoritativní režim, který systematicky potlačoval jiné politické strany a zavedl cenzuru. Od roku 1926 lze hovořit o diktatuře pouze jedné strany. Od počátku vlády byly do ekonomiky prováděny zásahy, byla zaváděna prosociální opatření. Nejpozději od roku 1934 bylo hospodářství organizováno v duchu korporativismu. Fašistická diktatura byla ukončena osvobozením velké části Itálie v roce 1943 invází Spojenců na Sicílii. Mussolini byl odvolán a uvězněn, z vězení uprchl, byl popraven v roce 1945.

Fašistická doktrína

– manifest, esej z roku 1932 z části napsaná fašistickým diktátorem Benitem Mussolinim, v níž byly formulovány hlavní znaky a rysy fašismu.

Korporativismus

– systém organizace státu, hospodářství založený na profesním principu. V italském hospodářství se bylo založeno 22 monopolních organizací (korporací), díky kterým stát ovládal zemědělskou a průmyslovou výrobu. V korporacích byli zástupci zaměstnavatelů, zaměstnanců a státu. Korporace měly plnit poradní účel, ale byly spíše nástrojem propagandy. Stát kontroloval hospodářství v důsledku prosazování kolektivismu, kdy soukromě vlastněné výrobní prostředky a faktory musely sloužit ke kolektivnímu prospěchu. Korporace v průmyslu byly organizovány podle odvětví, v zemědělství pak podle produktů.

Mefo dluhopisy

– dluhopisy vydávané kvazi soukromou společností Metallurgische Forschungsgesellschaft (Mefo) v nacionálního socialismu v Německu. Tyto dluhopisy byly vydávány ke krytí státních výdajů v oblasti trhu práce a jimi bylo financování zbrojení. Dluhopisy byly považovány za soukromé, Říšská banka je tedy mohla bez omezení vykupovat (diskontovat) a zvyšovat množství peněz v oběhu. Tento postup vymyslel prezident banky Schacht. Kolem roku 1939 se hodnota emitovaných Mefo dluhopisů pohybovala okolo 12 mld. říšských marek.

Nacionální socialismus (nacismus)

– politická ideologie, politické hnutí vedené Adolfem Hitlerem, které ovládlo Německo v letech 1933–1945. V mnoha prvcích bylo podobné fašismu, na rozdíl od něj byl prosazován rasismus (zejména antisemitismus), který je spojen pangermanismem. V ekonomické oblasti se nacisté pokoušeli o třetí cestu mezi kapitalismem a socialismem realizací čtyřletých plánů (viz řízené hospodářství). Po vítězství ve volbách v roce 1932 se nacisté podíleli na vládě a obsadili post říšského kancléře Adolfem Hitlerem. Po požáru Říšského sněmu v únoru 1933 vládní moc nacistů narostla díky zmocňovacímu zákonu, který vládě umožnil přijímat zákony bez schválení Říšským sněmem na dobu čtyř let. V průběhu 30. let pak nacisté zcela ovládli německou politiku a z velké části i ekonomiku. Nacionální socialismus jako vládnoucí režim v Německu skončil v roce 1945.

Německá fronta práce (Deutsche Arbeitsfront - DAF)

– nacistická odborová organizace založená v roce 1933 k tomu, aby nahradila nezávislé odborové organizace, které nacisté zrušili. Členství bylo placené a dobrovolné, ovšem bez členství v DAF bylo obtížné práci získat. I díky působení DAF došlo ke zvýšení mezd, zlepšení pracovních podmínek, zvýšení bezpečnosti práce, organizování volnočasových aktivit.

Nový plán

– systém regulace zahraničního obchodu nacistického Německa zahájený v roce 1934. Objem a struktura vývozu a dovozu byly určovány státem s ohledem na potřeby domácí ekonomiky a především zbrojení. Mnohé položky dovozu byly nahrazovány domácími náhražkami v duchu zvyšování autarkie. Změnilo se složení obchodních partnerů, kdy poklesl podíl západních zemí, narostl podíl východní a severní Evropy, popř. Jižní Ameriky. Kvůli chronickému nedostatku zahraničních měn v Německu bylo soukromé nakládání s devizami omezováno. Byl zaveden clearingový systém, kdy se obchodní výměna mezi zeměmi započítávala mezi sebou bez nutnosti plateb.

Pochod na Řím

– protest proti italské vládě v říjnu 1922 vedený fašistickou stranou, v rámci něhož došlo k převzetí moci fašisty. Dlouhodobá nespokojenost a politické důvody vedly desetitisíce příznivců fašismu k pochodu na italské hlavní město. Mussolini se pochodu neúčastnil, obával se jeho neúspěchu. Z obavy z občanské války italský král Viktor Emanuel III. pověřil Mussoliniho sestavením nové vlády.

Říšská banka

– centrální banka Německa mezi lety 1876–1945. Ve 20. a 30. letech 20. století byl jejím prezidentem Hjalmar H. G. Schacht. V prvních letech nacionálního socialismu byla centrální banka oficiálně nezávislá, ačkoli poskytovala ochotnou součinnost s nacistickou vládou. Od roku 1937 byla zákonem pod kontrolou vlády. Říšská banka vykupovala Mefo dluhopisy a de facto tak nepřímou a skrytě nad rámec zákonných možností úvěrovala stát. S čím dál většími nároky kladenými na centrální banku a na ekonomiku v rámci příprav na druhou světovou válku (viz 8. přednáška) Schacht nesouhlasil a byl v roce 1939 nahrazen Walterem Funkem.

Řízené hospodářství

– hospodářský systém, v němž je v mnoha jeho oblastech fungování tržního mechanismu potlačeno a nahrazeno rozhodováním vlády prostřednictvím plánů. V případě nacistického Německa (viz nacionální socialismus) byly realizovány čtyřleté plány. Cílem prvního plánu bylo nejdříve dosažení hospodářského oživení a snížení nezaměstnanosti, v menší míře také zbrojení v přípravách na druhou světovou válku (viz 8. přednáška). Například bylo prosazeno formování kartelů, svazů v průmyslu, regulace mezd a cen, v zemědělství se ustanovily dědičné dvory. Vláda se angažovala na trhu práce rozsáhlými programy veřejných prací. Klíčovou osobou pro realizaci prvního čtyřletého plánu byl Hjalmar Schacht (viz Říšská banka). V době druhého čtyřletého plánu, který uskutečňován pod vedením Hermanna Göringa, byly regulace zesíleny a projevila větší snaha o militarizaci ekonomiky a autarkii (soběstačnost). Konečným cílem plánu byla bojová připravenost pro další ozbrojený konflikt.

Třetí říše

– označení pro Německo v době nacionálního socialismu, tedy období mezi lety 1933–1945. První říší byla v tomto pojetí Svatá říše římská, druhou říší Německé císařství.

Zákonná diktatura

– období vlády fašistické strany mezi lety 1922–1926, kdy v Mussoliniho vládě zasedali i nefašističtí ministři. V roce 1923 byl fašisty schválen zákon umožňující ve volbách vítězné straně získat dvě třetiny zástupců v parlamentu, čehož v následujícím roce fašisté využili a ovládli parlament.